

Rapport 2006

Oppfølging av vitner i straffesaker

Fra arbeidsgruppe som har vurdert praktiske, ikke-rettslige tiltak
for å styrke oppfølging av vitner i straffesaker

JUSTIS- OG POLITIDEPARTEMENTET

Til Justis- og politidepartementet

Justisdepartementet opprettet 26. september 2005 en arbeidsgruppe for å vurdere hvordan vitner bedre kan følges opp i straffesakskjeden.

Arbeidsgruppen legger herved frem sin rapport "Oppfølging av vitner i straffesaker".

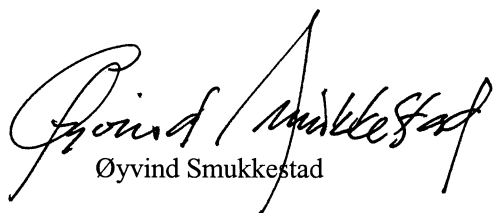
Arbeidsgruppen mener det er behov for å styrke oppfølgingen av vitner i straffesaker og foreslår praktiske, ikke-rettslige tiltak i politiet, påtalemyndigheten og domstolene, samt ved rådgivningskontorene for kriminalitetsofre. Noen forslag omhandler forsvarernes møte med vitner.

Forslagene er enstemmige.

23. juni 2006

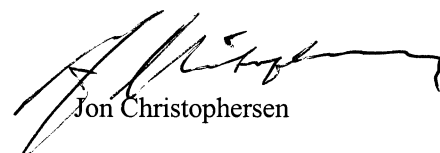
Ole Johan Strømman
leder

Øyvind Smukkestad

Ingunn Fossgard

Jon Christophersen

Pål Moxnes

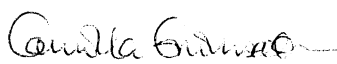
Kjersti Trøseid

Pan Farmakis

Anette Berger

Camilla Grimsæth

Line Merete Vebø
sekretær

Innhold

1	Bakgrunn, mandat og arbeid	2
1.1	Bakgrunn	2
1.2	Sammensetning	3
1.3	Mandat	3
1.4	Mandat – tolkning og avgrensing	4
1.5	Arbeid	5
2	Sammendrag	6
3	Vitner i straffesakssammenheng	8
3.1	Trenger vi vitner?	8
3.2	Vitneplikten	8
3.3	Beskyttelsestiltak overfor vitner	9
3.4	Repressive tiltak overfor vitner	10
4	Undersøkelser, prosjekter og utredninger	10
4.1	Undersøkelser	10
4.2	Prosjekter og utredninger	12
4.2.1	Rådgivningskontorene for kriminalitetsofre (RKK)	12
4.2.2	Vitnestøtte	13
4.2.3	Fjernmøteteknologi i domstolene	13
4.2.4	Ofres og pårørendes møte med aktørene i straffesakskjeden	14
4.2.5	Fornærmede i straffeprosessen – nytt perspektiv og nye rettigheter	14
4.2.6	”No Witness - No Justice” – oppfølging av ofre og vitner i England	15
5	Forslag til tiltak ved Rådgivningskontorene for kriminalitetsofre (RKK)	17
6	Forslag til tiltak på ulike trinn av straffesaksprosessen	18
6.1	På åstedet	18
6.2	Under etterforskning	19
6.3	Påtalestadiet	20
6.4	Domstolsbehandlingen	22
6.5	Forsvarere	23
7	Forslag til øvrige tiltak	24
7.1	Generell informasjon	24
7.2	Presentasjon av straffesaker i media	25
7.3	Forskning	26
8	Administrative og økonomiske konsekvenser	26
9	Vedlegg: Sammendrag av befolkningsundersøkelse	28

1 Bakgrunn, mandat og arbeid

1.1 Bakgrunn

Enkelte straffesaker som har fått bred omtale i media, kan ha etterlatt et inntrykk av at vitner vegrer seg for å melde fra eller avgi forklaring for politiet eller domstolen.

Enkelthenvendelser til Justisdepartementet fra privatpersoner, organisasjoner med flere, har pekt på det samme. På denne bakgrunn ble det i 2005 avholdt et møte mellom Justisdepartementet, Riksadvokaten, Politidirektoratet og representanter fra Oslo politidistrikt for å drøfte spørsmålet. Møtet resulterte i at Justisdepartementet ved brev av 26. september 2005, nedsatte en arbeidsgruppe for å se nærmere på situasjonen og om vitner følges godt nok opp i straffesakskjeden.

I brevet uttalte Justisdepartementet følgende:

”Erfaringer fra aktører i straffesakskjeden, tilbakemeldinger fra publikum og oppslag i media, viser at det ligger utfordringer i å sørge for god ivaretagelse av vitner i straffesaker.

Den generelle samfunnsutviklingen og endringer i kriminalitetsbildet kan påvirke vitners holdninger til å stå frem i straffesaker. Utviklingen av den organiserte kriminaliteten har skapt frykt for trusler og represalier ved å gi vitneforklaringer til politiet og domstolene.

Dette synes å ha hatt en viss smitteeffekt også i forhold til vitner til straffbare forhold som ikke begås i organisert form. Dette kan være en av flere årsaker til at belastningen ved å involvere seg og gi forklaring, oppleves som større nå enn tidligere. Om frykten er reell er uten betydning dersom den subjektive oppfatning hos publikum er slik.

Hvis det oppleves som belastende å gi forklaring i en straffesak, kan det føre til at mange vegrer seg for å gi forklaring. Politiet erfarer at det kan være en utfordring å få stevnet navngitte vitner på tidspunkt for hovedforhandling. Vitner til straffbare handlinger unnlater i økende grad å melde fra eller gripe inn, er tilbakeholdende med å melde seg for politiet som vitner, reduserer sin rolle i forhold til hva man har sett og hørt, vegrer seg fra å møte opp etter innkalling til politiavhør og rettsmøter, sykemelder seg osv.

Årsakene til denne utviklingen er ikke klarlagt, men det kan være fare for at publikum har sviktende tillit til at de vil bli tilstrekkelig ivare tatt i rettsapparatet. For å bøte på dette er det viktig å etablere en ordening for de alminnelige vitnene som ivaretar dem på en god måte slik at belastningen ved å melde fra om straffbare handlinger og å avgi forklaring reduseres. Dette gjelder vitner som ikke faller i den kategorien hvor særskilt vitnebeskyttelsesprogram er nødvendig.

Det er en avgjørende forutsetning for å opprettholde en rettsstat og å oppnå rettferdige og riktige avgjørelser at vitner står frem. Justisdepartementet har derfor besluttet å nedsette en arbeidsgruppe som skal vurdere problemstillingene og mulige tiltak for å snu utviklingen.”

1.2 Sammensetning

Arbeidsgruppen har bestått av representanter fra de fleste ledd i straffesakskjeden:

Sorenskriver Øyvind Smukkestad, Trondheim tingrett
Førstestatsadvokat Ingunn Fossgard, Riksadvokatembetet
Høyesterettsadvokat Jon Christophersen, Advokatforeningen
Politiinspektør Annicken Iversen, Politidirektoratet
Rådgiver Pål Moxnes, Domstoladministrasjonen
Rådgiver Kjersti Trøseid, Justisdepartementet
Rådgiver Line Merete Vebø, Justisdepartementet (sekretær)
Politiinspektør Ole Johan Strømman, Justisdepartementet (leder)

Arbeidsgruppen ble i mars 2006 utvidet med én deltaker, rådgiver Pan Farmakis, Justisdepartementet. Politidirektoratets representant Iversen gikk i permisjon i april 2006. Politiinspektør Camilla Grimsæth, Politidirektoratet, og politiadvokat Anette Berger, Oslo politidistrikt gikk inn i arbeidsgruppen i mai 2006.

1.3 Mandat

I oppnevningebrevet av 26. september 2005 fra Justisdepartementet fikk arbeidsgruppen følgende mandat:

”Formålet med arbeidet er å vurdere hvordan vitner bedre kan tas hånd om av aktørene i straffesakskjeden. Ved å foreslå konkrete tiltak for å sikre bedre oppfølging er det et mål å styrke vitners tillit til rettsapparatet.

Arbeidsgruppen skal

- søke å kort identifisere og analysere årsakene til en slik utvikling som beskrevet.
- se nærmere på hvordan de praktiske, ikke-rettslige sider ved vitners møte med politiet, påtalemyndigheten og domstolene bedre kan legges til rette for blant annet å
 - gi bedre rådgiving og informasjon om selve prosessen, samt vitners rolle og ansvar.
 - minske belastningen for vitnene, utnytte tekniske hjelpemidler, herunder bruk av videokonferanse ved rettsmøter og sms-varsling til politiet ved kjennskap til straffbare handlinger.
- se nærmere på og vurdere utredninger som har berøringspunkter til arbeidsgruppens mandat, herunder
 - ’Kverneland-rapporten’¹ om hvordan ofre og pårørende bedre kan tas hånd om av aktørene i straffesakskjeden etter å ha vært utsatt for straffbare handlinger.
 - ’Vittnesstødsprosjektet’ i Sverige som også ligger til grunn for tilsvarende vitnestøtteprosjekt ved tingrettene i Oslo og Trondheim med forventet oppstart januar 2006.
 - det britiske systemet og deres program ’No Witness – No Justice’.

Utenfor arbeidsgruppens mandat faller problemstillinger knyttet til vitnebeskyttelsesprogrammet.”

¹ Rapporten ble overlevert september 2005 etter at dette mandatet ble gitt og fikk tittelen ”Æ e itj fornærma, æ e forbanna”.

1.4 Mandat – tolkning og avgrensning

Arbeidsgruppen skal i første rekke konsentrere seg om vitner til straffbare handlinger som ikke rammer dem selv, og oppfølging av disse på ulike trinn i straffesaksprosessen. Gruppen har sett nærmere på vitnets møte med politi, påtalemyndighet, domstol og advokater. En har også sett nærmere på eksisterende instanser og ordninger som tilbyr råd og veiledning.

Innledningsvis så arbeidsgruppen et behov for å få et bedre grunnlag for å vurdere om det faktisk er slik at vitner vegrer seg for å forklare seg i straffesaker. Gruppen ba derfor departementet om samtykke til å innhente erfaringer fra ulike ledd i straffesaksapparatet, samt å gjennomføre en såkalt befolkningsundersøkelse.

Resultatet av dette materialet danner grunnlag for forslagene til de praktiske, ikke-rettslige tiltak som gruppen her fremmer.

Avgrensninger

Det har de siste årene vært rettet stor oppmerksomhet mot ofre for alvorlig kriminalitet. For å bedre deres situasjon er det allerede iverksatt flere tiltak. I tillegg foreligger det flere utredninger som behandler ofrenes stilling i straffesaksprosessen. Det vises blant annet til rapporten ”Æ e itj fornærma, æ e forbanna” og ”Fornærmede i straffeprosessen – nytt perspektiv og nye rettigheter” (NOU 2006:10). Noen av tiltakene som foreslås i de forannevnte utredninger, berører eller er sammenfallende med enkelte av forslagene i denne rapporten. På den annen side er flere av tiltakene som tidligere er fremmet, så spesifikt rettet mot fornærmede i *alvorlige* straffesaker, at de ikke er aktuelle for de vitnegruppene som her behandles.

Effektivitet i saksbehandlingen vil etter arbeidsgruppens syn kunne styrke vitners tillit til rettsapparatet og øke deres vilje til å bidra. Vitners vilje til å møte ved innkalling til politiet og stevning til retten vil også ha en side til saksbehandlingens fremdrift. Vitner som unnlater å møte fører ofte til at etterforskningen forsinkes eller trekkes ut, eller at en berammet hovedforhandling må utsettes. Effektivitet i straffesakskjeden er et område som allerede i dag har høy prioritet og har vært gjenstand for flere utredninger og prosjekter². Tiltak med ren effektivitet som siktemål, faller etter gruppens syn utenfor mandatet.

I mandatet er arbeidsgruppen bedt om å vurdere sms-varsling om opplysninger som kan ha sammenheng med straffbare handlinger, for derved å minske belastningen for vitnet. Gruppen ser at sms-varsling i mange tilfeller kan være hensiktsmessig. Politiet vil kunne få informasjon om flere straffbare forhold enn ellers. Det kan også tenkes at vitner, særlig ungdom, lettere vil sende en sms ved observasjoner om straffbare forhold, enn om de måtte ringe eller møte opp hos politiet personlig. Arbeidsgruppen er likevel i tvil om sms-varsling er et egnet tiltak for å få vitner til å stå frem. Det viktige er at politiet har direkte kontakt med vitnet. Både for å få tilstrekkelig informasjon om det straffbare forholdet, og for å unngå at det sendes inn ubegrunnede meldinger. Ofte vil politiet ha behov for å få vitnets personalia for å kunne vurdere tilleggsopplysninger og bruk av opplysningene. Direkte kontakt er også viktig for å imøtekomme vitnets informasjonsbehov. Arbeidsgruppen har videre sett hen til at politiets nødnummer til en viss grad misbrukes i dag, og mener faren er til stede for at sms-varsling kanskje gir økt misbruk.

² Jf. bl.a. regjeringens oppfølging av Stortingets anmodningsvedtak 395 (2003-2004), jf. Innst. S. nr. 218 (2003-2004), jf. Dok. S. nr. 8:63 (2003-2004).

I tråd med mandatet har arbeidsgruppen sett på oppfølging av vitner under etterforskningen, på påtalestadiet og ved domstolsbehandling. Likevel ser gruppen at enkelte vitner i særskilte tilfeller kan trenge oppfølging etter at det er falt dom i saken. Dette er bakgrunnen for arbeidsgruppens forslag om at det i den generelle informasjonsbrosjyren bør være informasjon om hvor vitnet kan henvende seg, dersom vitneplikten har ført til at vedkommende etter sakens avslutning opplever ubehag eller føler utrygghet. Videre vises det til arbeidsgruppens forslag om vitnestøtte ved domstolene.

Etter at dom er falt i saken kan de involverte i enkelte tilfeller få ytterligere berøring med saken i samband med forsonings- og rehabiliteringsprosesser³ i regi av for eksempel kriminalomsorg eller konfliktråd.

1.5 Arbeid

Arbeidsgruppen har avholdt seks møter. I tillegg har det vært flere bilaterale møter mellom gruppens medlemmer.

Det er gjennomført to studiereiser. I februar 2006 besøkte arbeidsgruppen Crown Prosecution HQ i England og fikk informasjon om britenes satsning på programmet "No Witness, No Justice". I mars 2006 var gruppen på studiebesøk i Trondheim hvor den møtte representanter fra Kontoret for voldsoffererstatning, Rådgivningskontoret for kriminalitetsofre og Støttesenteret for fornærmede⁴, og fikk omvisning i Trondheim tingrett hvor blant annet forskjellige løsninger for bruk av fjernmøteteknologi ble presentert.

Leder og sekretær har deltatt på en temadag om "Vittnesstöd" arrangert av Brottsoffermyndigheten i Sverige.

Arbeidsgruppen har videre initiert en befolkningsundersøkelse og innhentet uttalelser fra politidistrikter, statsadvokatembeter, domstoler, faste forsvarere og rådgivningskontorer for kriminalitetsofre.

³"Restorative Justice" vil si gjenopprettende justis eller forsoningsjustis. En reaksjon på et lovbrudd kan involvere offeret, gjerningspersonen, nettverket og lokalmiljøet og innebære en gjenoppretting av skadene lovbruddet har medført. Justisdepartementets mål for arbeidet med utviklingen av "Restorative Justice", er at tilnærmingen og metodene kan gjøres tilgjengelig for alle berørte i alle saker på alle nivåer i straffesakskjeden, - uavhengig av hvor lang tid som er gått siden lovovertrедelsen, og uavhengig av hvem de berørte er. "Restorative Justice" kan benyttes både som alternativ til straff i egnede saker, som del av innholdet i en straff, og som gjenopprettende, forsonende og rehabiliterende tiltak etter domfellelse - enten parallelt med straffegjennomføringen eller etter avsluttet soning.

⁴ Støttesenteret for fornærmede i Trondheim er et treårig pilotprosjekt etablert i 2004. Prosjektet er et samarbeid mellom politiet, påtalemyndigheten og kommunen.

2 Sammendrag

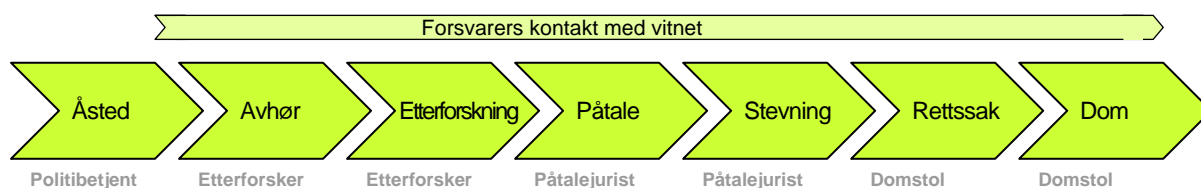
Rapporten behandler oppfølging av vitner. Den retter seg primært mot oppfølging av vitner som ikke selv er rammet av en straffbar handling, men som har gjort observasjoner eller har kunnskap om forhold som kan kaste lys over et faktisk hendelsesforløp. Tiltakene kan i noen grad også gjelde for andre vitner.

Arbeidsgruppens hovedsynspunkt er at det er et klart behov for bedre ivaretagelse av vitner i alle ledd i straffesaksprosessen. Konkrete tiltak og tilbud om ulike former for oppfølging kan bidra til at vitner står frem, og derigjennom medvirker til oppklaring av enkeltsaker og mer effektiv straffesaksbehandling.

Som ledd i arbeidet har arbeidsgruppen innhentet synspunkter og erfaringer fra flere av aktørene i strafferettsapparatet. Det er også gjennomført en befolkningsundersøkelse. På grunnlag av dette materialet synes det å være grunnlag for å trekke ut noen hovedtendenser:

- Vitners vegring for å avgi vitneforklaring synes å øke med graden av involvering, eller med nærheten til dem som er direkte involvert i den straffbare handlingen.
- Mange synes å være mer villig til å melde fra og gi vitneforklaring til politiet, enn til å møte som vitne under rettssaken.
- Positiv erfaring fra møte med politiet øker viljen til samarbeid og medvirkning gjennom hele straffesaksprosessen.
- Lang saksbehandlingstid i politiet, ved påtalemyndigheten og domstolen svekker motivasjonen for å avgi vitneforklaring.
- Frykt for represalier og etterfølgende ubehageligheter synes å være en viktig grunn til at vitner vegrer seg for å fortelle hva de vet.
- Mange vitner ønsker å melde fra anonymt om straffbare forhold.
- Manglende vilje til å møte som vitne, kan for noen skyldes at vitneplikten kolliderer med andre gjøremål, eller at det rent praktisk er vanskelig å møte opp etter innkalling hos politi eller i retten.

For å klarlegge hvor tiltak bør settes inn, har en valgt å gi en skjematisk oversikt over de ulike stadier i straffesaksprosessen, hvor vitner kan ha en rolle:

Arbeidsgruppens forslag er konsentrert om praktiske, ikke-rettslige tiltak. Forslagene er basert på en helhetlig tilnærming i strafferettspleien, bedret kommunikasjon og individuell oppfølging. I vurderingene er det også lagt vekt på forslag som uten å medføre betydelig merarbeid, gir grunnlag for å øke kvaliteten på de tjenester som skal utføres.

Folk forventer i dag mer informasjon og service fra offentlige instanser enn tidligere. Det gjelder også for vitner i straffesaker. Etter gruppens syn innebærer dette ikke nødvendigvis store, kostnadskrevende tiltak. En styrking og supplering av eksisterende praksis og løsninger, vil trolig gi en ønsket og god effekt.

Arbeidsgruppens forslag til tiltak er nærmere beskrevet i kapittel 5, 6 og 7. Nedenfor følger en kort skisse av tiltakene gruppen foreslår:

Rådgivningskontorene for kriminalitetsofre (side 17 –)

- Kontorer etableres som en permanent ordning og opprettes i alle politidistrikt.
- Mandatet utvides og navnet endres for å tydeliggjøre at kontorene er et tilbud til kriminalitetsofre, pårørende og vitner.
- Støttetelefon for kriminalitetsofre, pårørende og vitner.

På åstedet, under etterforskning og under påtalebehandling (side 18 –)

- Rutinebeskrivelse (tiltakskort) for politiet på åstedet.
- Styrket informasjon til vitner under etterforskningen.
- Individuell oppfølging av vitner i straffesaker der det er grunnlag for dette.
- Bruk av fjernmøteteknologi overfor vitner der det vurderes som hensiktsmessig.
- Bevisstgjøring om vitnebehandling i politiet og hos påtalemyndigheten.
- Bedre informasjon i vitnestevninger om vitnerollen, tilbud til vitnet om å ta kontakt med politiet eller andre som kan gi rådgivning.
- Tidlig stevning av vitner før hovedforhandling.
- Økt bevissthet hos påtalemyndigheten om bruk av fjernmøteteknologi.
- Påminnelse til stevnende vitner per e-post eller sms, kort tid før hovedforhandling.
- Underretning til vitner i straffesaker som avsluttes av politiet.

Domstolsbehandlingen (side 22 –)

- Tilbud om individuell tilrettelegging til vitner med spesielle behov.
- Mulighet for å oppholde seg atskilt fra tiltalte og øvrige vitner på rettsstedet.
- Bruk av videokonferanse og annen fjernmøteteknologi der det er rettslig adgang til det, og det vurderes som hensiktsmessig.
- Landsdekkende ordning med vitnestøtte før, under og etter en rettsak.
- Orientering til vitnet ved forsinkelser eller endringer i den oppsatte fremdriftsplan.
- Orientering til vitnet om gjennomføring av forklaring i rettsmøtet.
- Bevisstgjøring om vitnebehandling for dommere.
- Lokaltilpasset informasjon om domstolen til vitner.

Forsvarere (side 23 –)

- Informasjon til vitner om vitnerollen, herunder lenke fra hjemmeside på Internett til informasjon tilrettelagt for vitner.
- Oppfordre Forsvarergruppen av 1977 og Advokatforeningens lovutvalg for strafferett og straffeprosess til å sette på dagsorden etiske problemstillinger advokater møter i sin kontakt med vitner.

Øvrige tiltak (side 24 –)

- Kortfattet, flerspråklig og publikumsrettet informasjon til vitner, herunder informasjonsfolder og portal på Internett.
- Informasjon rettet mot unge.
- Poli- og påtalemyndighetens strategi for å presentere straffesaker i media.
- Forskningsbasert undersøkelse for å få ytterligere kunnskap om folks erfaringer med å vitne i straffesaker.

3 Vitner i straffesakssammenheng

3.1 Trenger vi vitner?

Vårt demokrati bygger på det representative folkestyre og rettsstaten. Det er innbyggerne som i frie valg velger dem som skal ha makt til å styre vårt fellesskap. Dette styret skjer gjennom rettsstaten. Styret skal skje etter regler som er fastlagt på forhånd, og som ikke kan endres vilkårlig.

Strafferetten har alltid vært en viktig del av regelstyringen, utøvet av påtalemyndigheten og domstolene på grunnlag av regler gitt av Stortinget. Strafferettspleien er nødvendig for å opprettholde en ønsket samfunnsorden – et sosialt forsvar for den enkeltes integritet og rettigheter, og som et forsvar for regler som er gitt for at vi skal ha en god tilværelse for flest mulig i fellesskapet.

Det er en avgjørende forutsetning for å gjennomføre en tilfredsstillende strafferettspleie at personer som ser at det blir begått straffbare handlinger, er villig til å stå frem som vitner under etterforskningen og for domstolene. I en straffesak må påtalemyndigheten eller domstolene ta stilling til om en siktet er skyldig eller ikke. Avgjørende for denne vurderingen er de ulike bevis og styrken av disse. I mange saker er vitner det avgjørende bevis for at det er begått en straffbar handling. Dersom vitnene ikke vil stå frem, vil det ikke bli mulig å gjennomføre strafferettspleien, og det regelstyrte fellesskap kan da delvis gå i oppløsning. Det er derfor også fastsatt i loven at alle har en plikt til å avgi vitneforklaring, og det er en alminnelig moralsk oppfatning at det er den enkeltes samfunnsansvar – ”en borgerplikt” – å stå frem som vitner.

I våre dager med terrorfrykt og økt profesjonell kriminalitet, kan mange bli skremt fra å stå frem som vitner.

Det er en viktig forutsetning for demokratiet og rettsstaten at det sørges for at vitner kan stå frem og forklare seg uten press, ubehageligheter, økonomisk belastning eller fare for seg eller andre. Det er også nødvendig å ha en stadig vurdering av om forholdene er lagt til rette for å oppnå dette. En utfordring i denne sammenheng er å ivareta siktedes fundamentale rettigheter, samtidig som samfunnet beskytter vitner som skal bidra til å ivareta samfunnets behov for oppklaring av en sak.

3.2 Vitneplikten

Innholdet i vitneplikten kan generelt sies å bestå i å møte frem for retten og forklare seg om hva en har sett, hørt eller på annen måte iaktatt, og om egne reaksjoner på disse iakttakelsene. Loven pålegger videre vitnet å si ”den rene og fulle sannhet uten å legge skjul på noe”⁵.

Norsk rettstradisjon bygger på prinsippet om bevisumiddelbarhet under hovedforhandlingen, det vil si at dommen skal bygge på det som kommer frem her. Det er normalt møteplikt i retten, og man kan som regel ikke erstatte direkte avhør av tiltalte, vitner og sakkyndige med gjennomgang eller opplesning av tidligere avgitte forklaringer.

⁵ Straffeprosessloven § 131.

Retten kan imidlertid fritta et vitne fra møteplikt dersom fremmøte vil medføre uforholdsmessige ulemper eller kostnader sammenliknet med vitnets betydning for sakens opplysning.⁶ Forklaringsplikten kan i de fleste slike tilfeller opprettholdes ved bruk av teknologi. Avhør kan blant annet skje ved bevisopptak i den rettskrets hvor vitnet bor, eller gjennomføres ved for eksempel fjernavhør over telefon på et sted som retten angir.

Det er noen unntak for vitneplikten. Det er regler som setter forbud mot vitneforklaring. Dette kan for eksempel gjelde i saker hvor det foreligger yrkesmessig taushetsplikt, eller hvor vitneforklaringen ville røpe forsvars- eller statshemmeligheter. Selv om vitnet er villig til å forklare seg, og partene skulle ønske det, må retten sørge for at det ikke skjer.

Det er også regler som kan fritta vitnet for vitneplikt. Her er det vitnet selv som må påberope seg fritaksretten. Fritak fra vitneplikten kan i visse tilfeller gi fritak for hele saken, for eksempel for siktedes ektefelle, samboer, fraskilte og nære pårørende. De som står i et slikt forhold til siktede, skal gjøres oppmerksom på at han eller hun har rett til å nekte å avgi forklaring. Bli dette ikke gjort, er det en rettergangsfeil som kan føre til opphevelse av dommen. Loven regner også opp personer som ikke har rett til å nekte å forklare seg, men som etter rettens skjønn kan fritas fra vitneplikten, for eksempel forlovede, fosterforeldre med flere. I andre tilfeller gis ikke fritak for hele saken, men det avgjøres i forhold til det enkelte spørsmål. For eksempel kan et vitne nekte å svare på spørsmål som vil kunne utsette en selv eller nære pårørende for straff eller tap av borgerlig aktelse. Videre kan vitnet nekte å svare på spørsmål når vedkommende ikke kan gjøre det uten å åpenbare forretnings- eller driftshemmeligheter. Dette er ikke en ubetinget nektelsesrett, og retten kan pålegge vitnet å forklare seg når den etter en avveining av de stridende interesser, finner det påkrevet.

3.3 Beskyttelsestiltak overfor vitner

Det finnes flere virkemidler som kan styrke vitners tillit til at de blir ivaretatt dersom de skulle bli utsatt for represalier i forbindelse med avgitt forklaring. Ett eksempel er bestemmelsen i straffeloven § 132 a, som blant annet er utformet med henblikk på å gi vitner strafferettslig beskyttelse mot å bli utsatt for vold, trusler, skadeverk eller annen rettsstridig atferd som følge av å forklare seg for politiet eller i retten.

Andre eksempler på rettslige virkemidler er anonym vitneførsel, å begrense opplysninger om vitnet i rettsmøtet, å begrense adgangen til rettsmøtet, å ilegge besøksforbud, fjernavhør av vitner, referatforbud m.m.

Politiet har plikt til å beskytte vitner, fornærmede og andre som bidrar til at straffbare forhold avdekkes og at lovbrytere blir straffet⁷. Politidirektoratet har utarbeidet nasjonale retningslinjer for vitnebeskyttelse⁸. Retningslinjene etablerer to ansvarsnivåer for beskyttelse. Et lokalt hvor politidistriktene har ansvar for å ivareta vitners sikkerhet innenfor eget distrikt, samt et nasjonalt som ivaretas på sentralt nivå. I tillegg er det utviklet samarbeid og koordinering av vitnebeskyttelse med andre land. Rådgivning, kontaktperson i politiet, voldsalarm, skjerming i offentlige og private registre, vakthold og nytt bosted, er noen av tiltakene politiet kan sette i verk.

⁶ Straffeprosessloven § 109.

⁷ Politiloven § 2.

⁸ Rundskriv 2003/13 fra Politidirektoratet.

3.4 Repressive tiltak overfor vitner

For å sikre at borgerne oppfyller sin plikt, har lovgiver gitt regler om bruk av visse repressive tiltak. Domstoloven gir anvisning på tvangsmidler overfor vitner. Et vitne som uteblir uten gyldig forfall, som har forsømt å melde sitt forfall i tide eller som forlater rettsstedet uten tillatelse før møtet er slutt, kan straffes med bøter og pålegges helt eller delvis å erstatte de omkostninger som er voldt, for eksempel ved at et rettsmøte må utsettes. Gyldig forfall kan være sykdom eller reisehindring på grunn av uvær. Utgangspunktet må være om det kan legges vitnet til last at det uteblir.

Slik straff og erstatning er indirekte tvangsmidler. Retten kan imidlertid også bruke direkte tvang. Retten kan for eksempel bestemme at et vitne som uteblir eller forlater rettsstedet uten tillatelse, skal avhentes av politiet til det samme eller et senere rettsmøte. I særlige tilfeller kan retten bestemme at vitnet skal holdes i fengslig forvaring inntil det kan bli avhørt. De samme virkemidlene med direkte eller indirekte tvang kan brukes om et vitne møter, men nekter å forklare seg uten lovlig grunn.

Vitner har ingen forklaringsplikt overfor politiet, men dersom et vitne velger å forklare seg, må det forklare seg sannferdig. Falsk forklaring er straffbart etter straffeloven. Vitnet har uansett plikt til å møte etter innkalling på politistasjon eller lensmannskontor i det politidistrikt hvor vedkommende bor eller oppholder seg, for å avklare om vedkommende er villig til å forklare seg for politiet. Påtalemyndigheten kan beslutte at et vitne skal avhentes for straks å fremstilles dersom vitnet har fått innkallingen lovlig forkynt for seg eller på annen måte har fått kjennskap til innkallingen, og har uteblitt uten gyldig forfall.

4 Undersøkelser, prosjekter og utredninger

4.1 Undersøkelser

Arbeidsgruppen mente det var nødvendig med mer kunnskap om situasjonen og hvilke utfordringer en har i forhold til å få vitner til å stå frem. Gruppen ønsket et bedre faktagrunnlag for å vurdere hvordan belastningen ved å involvere seg som vitne, oppleves. Videre ville en få kartlagt i hvilken grad det er utviklingstrekk som tyder på at vitner er mer tilbakeholdne enn tidligere med å melde seg for politiet, vitne hos politiet og domstol, og eventuelt reduserer sin rolle i forhold til hva de har sett og hørt.

På denne bakgrunn gjennomførte Synovate MMI en befolkningsundersøkelse⁹ hvor formålet var å kartlegge publikums holdninger til de forannevnte spørsmål. Videre innhentet en uttalelser fra politidistrikter, statsadvokatembeter, domstoler, faste forsvarere og rådgivningskontorer for kriminalitetsofre. Riksadvokaten og Domstoladministrasjonen har ved oversendelse av uttalelsene også gitt synspunkter og vurderinger som arbeidsgruppen har tatt med i sitt arbeid.

Undersøkelsene og vurderingene er ikke forskningsbaserte, men gir etter arbeidsgruppens oppfatning et grunnlag for å peke ut områder hvor oppfølging av vitner kan forbedres.

⁹ Undersøkelsen ble gjennomført i desember 2005. Synovate MMIs sammendrag av befolkningsundersøkelsen er vedlagt.

Det er etter arbeidsgruppens syn vanskelig å ha en sikker mening om vitner i dag er mindre villige til å stå frem enn tidligere, selv om noen politidistrikter og domstoler har påpekt en mulig negativ utvikling. Om det har vært en slik utvikling, er etter arbeidsgruppens syn ikke avgjørende. Det viktigste for gruppens arbeid er at undersøkelsene har avdekket at det i dag er behov for en forsterket innsats for å følge opp vitner i straffesakssystemet. Riksadvokaten har i sakens anledning uttalt følgende: "(...) strafferettspleien i Norge har et betydelig forbedringspotensial i forhold til hvordan vitner behandles, herunder å legge forholdene til rette, informasjon, oppfølging mm."

Undersøkelsene viser at mye kan bedres i oppfølgingen av vitner med relativt enkle, praktiske tiltak. Etter arbeidsgruppens syn er det nødvendig med en helhetlig tilnærming i strafferettspleien, med hovedvekt på informasjon på alle stadier av en straffesak samt individuell oppfølging av vitner der det er nødvendig. Etter gruppens syn vil dette øke publikums tillit til rettsapparatet og bidra til å gi tryggere vitner.

Selv om undersøkelsene i hovedtrekk viser at aktørene i straffesakskjeden ivaretar vitner på en god måte, og at folk i utgangspunktet er positive til å stå frem å vitne, har arbeidsgruppen merket seg følgende funn:

Skepsis og utrygghet

Undersøkelsene viser at det er en viss skepsis blant folk til å involvere seg, og at en andel av vitnene er tilbakeholdne og ønsker å være anonyme når de kontakter politiet. Folks vegring synes å øke med graden av involvering, eller nærhet og lojalitet til dem som er direkte involvert i den straffbare handlingen. Det er generelt større skepsis til å vitne enn til bare å melde fra om straffbare forhold. Det er videre større skepsis til å stille som vitne i retten, enn til å forklare seg for politiet. Det synes å være en andel vitner som gruer seg eller ønsker å slippe belastningen ved å møte i retten.

Erfaring med politi og domstol

Selv om de fleste med vitneerfaring opplever sitt møte med politi og domstol som positivt, har likevel noen negativ erfaring. Undersøkelsene viser at om et vitne opplever sitt møte med politiet som positivt, eller kjenner noen som har hatt positiv erfaring med politiet, øker dette viljen til å melde fra og stille som vitne hos politiet og i retten.

Motivering av vitner

Det synes ikke å være et betydelig problem at hovedforhandling og rettsmøter blir utsatt fordi vitner ikke møter opp. Domstoladministrasjonen uttaler: "Hovedinntrykket er at dette ikke utgjør et betydelig problem og at det heller ikke er grunnlag for å hevde at en er inne i en generell, negativ trend." Arbeidsgruppen har i den anledning merket seg at mange politidistrikter innrapporterer at politiet bruker ressurser på å motivere vitner til å møte i retten, og at de fleste distrikter også har opplevd at vitner holder seg skjult eller endrer sin forklaring.

Lang saksbehandlingstid i politiet, ved påtalemyndigheten og domstolene synes å være et moment som kan svekke motivasjonen for å avgi vitneforklaring.

Grupper

Enkelte grupper peker seg ut som særlig aktuelle for nærmere oppfølging. Dette gjelder unge mennesker, enkelte innvandremiljøer, samt personer som er i eller har tilhørighet til et kriminelt miljø. Befolkningsundersøkelsen gir også grunnlag for å hevde at kvinner og eldre i

noen sammenhenger har særskilte behov. Domstoler i enkelte større byer og tettsteder rapporterer om en negativ utvikling i vitners vilje til å avgi forklaring, særlig i de hardere kriminelle miljøene.

Kriminalitetsområder

Noen kriminalitetsområder peker seg ut som særlig vanskelige og aktuelle. Dette gjelder narkotika-, volds- eller sedelighetssaker, og saker knyttet til alvorlig eller organisert kriminalitet. Undersøkelsene viser at det er en tendens til at vitner i noen grad vegrer seg for å bli innblandet også i de mindre alvorlige sakene.

Årsaker

Undersøkelsene viser at den viktigste årsaken til at vitner kvier seg for å avgi forklaring til politiet eller i retten, er frykt for represalier eller etterfølgende ubehageligheter for seg selv eller sine nærmeste. I undersøkelsen hevder flere at frykten ofte ikke synes reell, men at blant annet daglig omtale av voldelige episoder i media, kan bidra til å skape bekymring. Det understrekes at frykten kan være mer reell i harde kriminelle miljøer med stor grad av selvjustis, spesielt når vitnet selv har tilhørighet i et slikt miljø. Etter arbeidsgruppens syn er det ikke vesentlig om frykten er reell, dersom den subjektive oppfatning hos publikum er slik.

For øvrig er det pekt på at medieoppmerksomheten i seg selv kan oppleves som en ekstra belastning for vitnet.

Det synes å være et lite antall av vitnene som vegrer seg for oppmøte av praktiske årsaker. Men når det forekommer, bør det tilstrebes å legge forholdene til rette for vitner som opplever den praktiske gjennomføringen av for eksempel avhør hos politiet eller oppmøte i retten, som vanskelig.

I undersøkelsene er det pekt på at samfunnsutviklingen, herunder at publikum i større grad har holdninger som ”dette angår ikke meg” og prioriterer egne behov fremfor pliktene som samfunnsborger, kan være medvirkende årsaker. Det er nevnt at enkelte vitner viser likegyldighet og autoritetsforakt og har svekket respekt for myndighetsorganer, uten at dette er et stort problem.

4.2 Prosjekter og utredninger

4.2.1 Rådgivningskontorene for kriminalitetsofre (RKK)

Rådgivningskontorene for kriminalitetsofre (RKK) ble i 1996 etablert av Sosial- og helsedepartementet og Justisdepartementet som et samarbeidsprosjekt. Det er per 2006 ti kontorer i virksomhet plassert i Oslo, Bergen, Trondheim, Hamar, Kristiansand, Tromsø, Stavanger, Fredrikstad, Drammen og Haugesund. Kontoret for voldsoffererstatning har det administrative, faglige og økonomiske ansvaret for kontorene.

Selv om vitner, både i straffesaker og i sivile saker, kan få praktisk hjelp og støtte ved RKK, er tilbudet i dag først og fremst rettet mot personer som har vært direkte utsatt for kriminalitet, samt pårørende og familie til ofrene.

Kontorene gir veiledning og støtte, samt informasjon om hvor man kan søke profesjonell hjelp. Videre gir RKK informasjon om hva som skjer i retten ved en eventuell rettssak. Formålet er å gi lett tilgjengelig hjelp til dem som er rammet av kriminalitet. Det er ofrenes

behov som skal stå i sentrum for virksomheten, og rådgiverne vil så langt som mulig imøtekomme den enkeltes behov og ønsker. Rådgiverne har taushetsplikt. Politiet er en viktig samarbeidspart for RKK da det ofte er de som henviser ofrene til kontorene

295 personer fikk en eller annen form for vitnestøtte fra kontorene i 2005. Dette er nesten en dobling fra 2004. Noe av økningen skyldes en sak der RKK i Rogaland hadde svært mange vitnestøtteoppdrag (87).

Etter arbeidsgruppens syn bør RKK sin virksomhet utvides. De bør få en sentral rolle i rådgivning, veiledning og hjelp til vitner som har behov for dette, på alle trinn i en straffesaksprosess. Tilbakemeldingene arbeidsgruppen har mottatt, viser at det er et behov for et slikt samlende og koordinerende organ som kan bistå vitner.

4.2.2 Vitnestøtte

Mange vitner forbinder møtet med domstolen med usikkerhet og følelsen av å være på en ukjent og fremmed arena. Utrykgheten blir ikke mindre når situasjonen er slik at de fleste vitner får lite eller ingen informasjon om rettssystemet og sin rolle som vitne.

Vitnestøtteprosjektet ble opprettet for å bidra til å redusere denne utrykgheten ved å tilby vitnene informasjon og støtte i forkant av rettssaken. Ordningen er etablert i Trondheim og Oslo tingretter for perioden januar 2006 til januar 2007. Prosjektet bygger på erfaringer fra en svensk modell som ble startet i 1995 i regi av Brottsoffermyndigheten, og som ble innført i samtlige ting- og hovretter i 2005.

Vitnestøttene arbeider på frivillig basis. De har ulike alder og bakgrunn, og er rekruttert fra befolkningen generelt. I tillegg til å gi praktisk informasjon om domstolens fasiliteter, kan vitnestøttene informere om rettssakens forløp, aktører og vitnens rolle. Særlig sårbare vitner kan skjermes ved for eksempel å få et eget vitnerom til disposisjon. Støtten kan bidra til å gi vitnene et tryggere møte med domstolene, noe som også kan bidra til bedre vitnemål. Alle frivillige vitnestøtter har gjennomgått en tredagers opplæring.

Vitnestøtteprosjektet har i sin anbefaling foreslått at ansvaret for fremtidig vitnestøttevirksomhet bør tillegges Kontoret for voldsoffererstatning. Videre bør RKK ha ansvaret for driften i sine distrikt.

Etter arbeidsgruppens syn kan vitnestøtte ved domstolene bidra til å gi vitnet den trykgheten som er nødvendig for å avgi en god forklaring. Erfaringene fra Sverige er positive, etter at de har prøvd ut ordningen over tid. Evalueringen av prosjektene i Oslo og Trondheim viser også at vitnestøtte er et viktig tiltak for å gi vitnene et mer positivt møte med rettsapparatet.

4.2.3 Fjernmøteteknologi i domstolene

Forskrift om prøveordning med bruk av fjernmøteteknologi i domstolene¹⁰ trådte i kraft januar 2006 ved enkelte utvalgte domstoler. Utstyret er installert i noen tingretter, lagmannsretter, politidistrikt og fengsler. Ordningen skal danne grunnlag for å vurdere om bruk av fjernmøteteknologi på visse områder bør gjøres til et permanent alternativ til ordinære rettsmøter med fysisk nærvær av aktørene. I prøveordningen vil bruk av videokonferanse i

¹⁰ Forskrift av 21.12.05 nr. 1611.

rettsmøter normalt kreve samtykke fra den tiltalte eller parten, og dessuten at dommeren finner det forsvarlig eller ubetenkelig.

Økt bruk av fjernmøteteknologi er et middel for en mer effektiv og fleksibel rettergang. Vitner som for eksempel vil ha en ekstra belastning ved å møte i retten eller har lang og strevsom reisevei, kan spares for dette gjennom ordningen.

Etter arbeidsgruppens syn kan økt bruk av fjernmøteteknologi gi gevinster for både partene, domstolene og samfunnet for øvrig. Både i sivile saker og i straffesaker vil bruk av fjernmøteteknologi kunne gi reduserte kostnader til reise, opphold og overnatting for aktørene. I tillegg vil det innebære besparelser av godtgjørelse til vitner, sakkyndige og tolker. Domstolene vil generelt bli mer tilgjengelige for brukerne. Politiet bruker i dag betydelige ressurser på å fremstille den siktede/tiltalte til rettsmøter, særlig i fengslingsaker.

4.2.4 Ofres og pårørendes møte med aktørene i straffesakskjeden

Arbeidsgruppen har sett hen til rapporten ”Æ e itj fornærma, æ e forbanna”. I rapporten foreslås det praktiske, ikke-rettslige tiltak for å bedre situasjonen for ofre og pårørende i deres møte med straffesaksapparatet. Rapporten retter særlig fokus mot ofre som har vært utsatt for alvorlige straffbare handlinger, spesielt volds- og seksuallovbrudd. Tiltakene retter seg mot politiet, påtalemyndigheten, domstolene, konfliktrådet og rådgivningskontorene for kriminalitetsofre.

Justisdepartementet forestår oppfølging av rapporten. Som rapporten foreslo, er det økonomiske, faglige og administrative ansvaret for RKK lagt til Kontoret for voldsoffererstatning. Videre er Politidirektoratet bedt om å sørge for at politidistriktene utvikler faste rutiner for å ivareta kriminalitetsofrenes og pårørendes behov for informasjon og oppfølging i alvorlige volds- og overgrepssaker.

Etter arbeidsgruppens syn vil flere av tiltakene i rapporten ”Æ e itj fornærma, æ e forbanna”, kunne omfatte vitner i sin alminnelighet. Arbeidsgruppen foreslår derfor tiltak som berører eller støtter flere av forslagene i rapporten. Dette gjelder blant annet at RKK blir en permanent ordning med flere kontorer, utvidet informasjon i vitnestevninger, skjerming av vitner i domstolene, utvikling av ordningen med vitnestøtte ved domstolene, samt økt bevissthet i politiet, ved påtalemyndigheten og domstolene om vitners reaksjoner og behov.

4.2.5 Fornærmede i straffeprosessen – nytt perspektiv og nye rettigheter

Et utvalg som har sett nærmere på ofre og pårørendes rettigheter¹¹, går inn for bred styrking av fornærmedes og etterlattes prosessuelle stilling i straffesaker.

Det foreslås blant annet at fornærmede og etterlatte i alvorlige straffesaker, gis bedre og mer informasjon under hele saken, og videre at politiet skal informere om utvikling og fremdrift i etterforskningen. Fornærmede og etterlatte bør underrettes om påtaleavgjørelser, rettsmøter og eventuell anke. Utvalget foreslår også utvidet rett til varsel om løslatelse fra soning med videre.

¹¹ NOU 2006:10 ”Fornærmede i straffeprosessen – nytt perspektiv og nye rettigheter”, ble lagt frem for Justisdepartementet i mai 2006.

Utvalget går videre inn for at politiet oppnevner en kontaktperson for fornærmede og etterlatte, og at de gis anledning til et møte med aktor. Fornærmede og etterlatte i alvorlige straffesaker skal kunne være til stede i alle rettsmøter i saken også når de føres for lukkede dører. Det foreslås at fornærmede og etterlatte i alvorlige saker, får rett til å gi uttrykk for sitt syn, og å kunne imøtegå opplysninger både under etterforskning og irettesføring. Utvalget foreslår også at fornærmede under hovedforhandlingen skal ha rett til å stille spørsmål til tiltalte og vitner, og rett til en sluttreplik på linje med tiltalte.

Videre foreslås det at flere fornærmede og etterlatte får rett til bistandsadvokat og at advokatens oppgaver klargjøres og utvides. Utvalget tar opp en rekke andre rettslige og ikke-rettslige tiltak, uten at en her går nærmere inn på dette.

Etter arbeidsgruppens syn vil enkelte av de forslagene som fremmes i utvalgsinnstillingen, også ha relevans for de vitner som omhandles i denne rapporten. Særlig gjelder det de såkalte informasjonsrettighetene som skal gjelde både på etterforskningsstadiet og i forbindelse med domstolsbehandlingen. For ”vanlige” vitner vil disse riktignok ikke være så omfattende som for fornærmede og etterlatte, og foreslås heller ikke rettslig forankret i lov eller instruks. Arbeidsgruppen går, i alle fall i første omgang, inn for at informasjonsplikten overfor vitner gjennomføres i form av rutineendringer i skriftlig informasjonsmateriell og utfyllende opplysninger i vitneinnkallinger og stevninger.

4.2.6 ”No Witness - No Justice” – oppfølging av ofre og vitner i England

Myndighetene i Storbritannia har i økende grad vært bekymret for behandlingen og gjennomføringen av straffesaksarbeidet. Statistikker og tallmateriale viste blant annet ineffektivitet i straffesaksavviklingen, lave anmeldelsestall og at stadig flere straffesaker i domstolene ble utsatt eller avvist på grunn av at 31 prosent av vitnene ikke møtte. En omfattende nasjonal befolkningsundersøkelse viste at den gjennomgående årsaken til denne utviklingen, var manglende oppfølging av vitner og ofre i deres møte med straffesakssystemet.

På denne bakgrunn tok regjering og riksadvokat (Attorney General) initiativ til et prosjekt kalt ”No Witness - No Justice” (NWNJ). Det ble etablert fem pilotprosjekter i England og Wales, hvor politi, påtalemyndighet og domstol har gått sammen for å støtte og følge opp ofre og vitner, og ivareta deres individuelle behov i møtet med aktørene i straffesakskjeden. Pilotprosjektene ble etablert i Essex, Gwent, North Wales, South Yorkshire og West Midlands i 2003.

Den grunnleggende tanken for NWNJ er at bedre informasjon og støtte vil gi tryggere ofre og vitner, og dermed redusere antallet ineffektive rettssaker samt bidra til at flere blir straffeforfulgt for overtredelser og styrke publikums tillit til rettssystemet.

Programmet for oppfølgingen av vitner og ofre består av fem trinn:

I: Ved avgivelse av vitneforklaring vil politiet utarbeide en foreløpig vurdering av det enkelte vitnets/offers behov (kontaktmåte, eventuell følelse av frykt m.m.). Politiet har videre kontakt med vitnet om status og forventet fremdrift i saken, frem til det eventuelt tas ut tiltale.

II: Når det tas ut tiltale, vil påtalemyndigheten sikre at politiet har vurdert om vitnet har særlige behov. Vitnet vil bli informert om at det er tatt ut tiltale i saken, og det sørges for en individuell tilpasning der det er ønskelig (jf. trinn 3).

III: Etter at tiltale er utferdiget, får vitnet oppfølging av det lokale "Witness Care Unit" (WCU). Vitnet kan for eksempel bli henvist til en støttegruppe. WCU er nå kontaktpunkt for vitnet frem til saken er avsluttet. Det vil bli sørget for informasjon om sakens utvikling.

IV: Når saken overføres til domstolen, tar WCU kontakt for igjen å vurdere vitnets behov og drøfter eventuelle årsaker til at de vegrer seg for å vitne. Ved denne kontakten kan det avklares om vegringen skyldes frykt, utrygghet eller praktiske hindringer. Kontoret hjelper til med en rekke tiltak som for eksempel transport, barnevakt, hundepasser.

V: Etter at rettssaken er avsluttet, blir resultatet formidlet til WCU og vitnet får tilsendt informasjon om utfallet, samtidig som de takkes for deltakelsen.

Evaluering midtveis i prosjektperioden viste at antall anmeldelser av straffbare forhold, steg fra 20 til 50 prosent, og at antall vitner som møter ved rettsforhandlingen, økte fra 69 til 83 prosent. På bakgrunn av den positive utviklingen, ble det besluttet å innføre programmet i hele landet fra april 2004. Det er satt av £ 36 mill (ca. NOK 430 mill) over en treårsperiode, samtidig er det forventet en innsparing verdsatt til £ 70 mill. (ca. NOK 840 mill.) i politiarbeid. Det er etablert 165 WCU'er med 1500 ansatte.

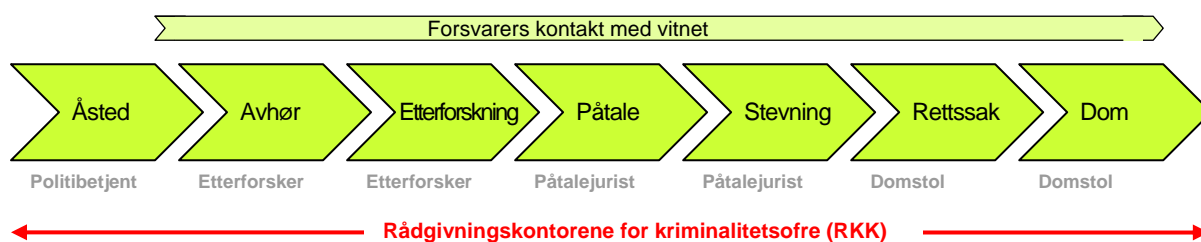
På bakgrunn av erfaringene fra prosjektet er det utarbeidet en egen "instruks" (the Code of Practice for Victims of Crime) som sikrer oppfølging av ofre og vitner, og som trådte i kraft 1. april 2006.

Etter arbeidsgruppens syn er det lite formålstjenlig å foreslå så omfattende og kostnadskrevende tiltak som man har igangsatt gjennom prosjektet NWNJ. Det er til dels store forskjeller på Norge og Storbritannia, blant annet når det gjelder geografi, befolknings sammensetning, tradisjon og rettssystem.

Prosjektlederne fremhevet under arbeidsgruppens besøk at tiltakene ikke handler om å gi aktørene i straffesaksprosessen mer å gjøre, men å gjøre dem mer profesjonelle og sørge for kvalitet i tjenestene som ytes overfor befolkningen. Arbeidsgruppen er videre blitt inspirert av ideen om en helhetlig, landsdekkende tilnærming i møte med vitner, herunder en ordning hvor vitner som har behov for det, får ett kontaktpunkt å henvende seg til.

Arbeidsgruppen har hatt nytte av de erfaringene som er gjort i Storbritannia, og foreslår enkelte av tiltakene ovenfor, tilpasset norske forhold.

5 Forslag til tiltak ved Rådgivningskontorene for kriminalitetsofre (RKK)

Rådgivningskontorene for kriminalitetsofre (RKK) har i dag sin virksomhet hovedsakelig rettet mot fornærmede for straffbare handlinger.

Etter arbeidsgruppens oppfatning bør RKK også tilby rådgivning, veiledning og hjelp til vitner på alle stadier i straffesaksprosessen. Dette innebærer blant annet informasjon om rettigheter og om det øvrige hjelpeapparatet, samt bistand med å formidle vitnestøtte i rettsaker. Mange vitner kan føle behov for noen å snakke med, noen som lytter og kan gi enkle råd. Etter gruppens syn er kontorene særlig egnet til denne oppgaven, og vil i stor grad kunne bygge på de erfaringene de har i dag.

Kontoret for voldsoffererstatning har det administrative, faglige og økonomiske ansvaret for RKK. Etter arbeidsgruppens oppfatning vil dette kunne bidra til å sikre et enhetlig tilbud over hele landet.

Etter arbeidsgruppens oppfatning vil det være en ressursmessig fordel å bygge på et eksisterende organ, fremfor for eksempel å etablere nye vitnestøttekontorer.

Arbeidsgruppen anbefaler følgende:

- RKK bør gjøres til en permanent ordning og opprettes i alle politidistrikt¹².
- Mandatet til RKK bør utvides og formaliseres til å gjelde bistand til vitner. Kontorene gir i dag en viss slik bistand, men bør gis ansvar for å koordinere og forestå et tilbud av rådgivning, veiledning og hjelp til vitner, på alle stadiene i straffesaksprosessen. Tilbudet bør også omfatte oppfølging etter rettsaker der det er behov for slik hjelp.

Dersom vitnet skulle ha behov for det, bør kontorene formidle kontakt med andre rådgivnings- og hjelpeinstanser. Vitnet kan henvende seg til rådgivningskontorene for kriminalitetsofre etter eget initiativ, eller etter å ha fått informasjon om tilbudet fra politiet, advokater eller domstolen. Dette vil bidra til å sikre en landsdekkende ordning for bistand til vitner.

RKK bør endre navn slik at det synliggjøres at det er et rådgivningskontor for kriminalitetsofre, pårørende og vitner.

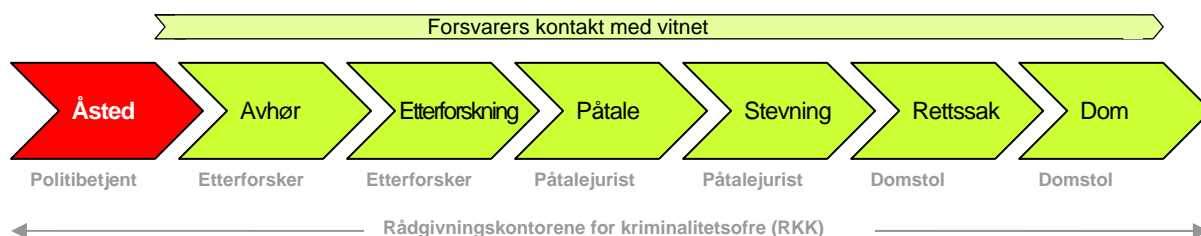
¹² Tiltaket tilsvarer forslag i rapporten "Æ e itj fornærma, æ e forbanna".

- Det bør vurderes å etablere en kontakttelefon¹³ for kriminalitetsofre, pårørende og vitner. Etter det arbeidsgruppen kjenner til, finnes det i dag ikke noen sentral støtte- og rådgivningsordning som over telefon spesielt kan gi rådgivning til ofre og vitner til straffbare handlinger, slik en kjenner det fra andre områder. Dette vil kunne være ett kontaktnummer for hele landet.

I dag er det mange som henvender seg til ulike instanser om traumatiske hendelser. Disse personene føler ofte behov for å snakke med noen som lytter og kan gi enkle råd, og har behov for informasjon om hvor de eventuelt kan gå videre for å få kvalifisert hjelp. Slik arbeidsgruppen ser det, kan Kontoret for voldsoffererstatning dekke en slik nasjonal støttetelefon eller eventuelt koordinere en slik ordning gjennom rådgivningskontorene.

6 Forslag til tiltak på ulike trinn av straffesaksprosessen

6.1 På åstedet

På åstedet begynner den innledende etterforskningen hvor politiet kan møte den formentlige gjerningsperson, ofre, vitner og andre som er berørt av hendelsen. Åstedsarbeidet er ofte avgjørende for oppklaring av den enkelte sak. Vitner står sentralt i arbeidet med å samle tilstrekkelig informasjon som grunnlag for videre etterforskning.

I noen tilfeller er åstedet vitnets første møte med politiet. Vedkommende kan ha vært til stede ved en aktuell hendelse eller blitt oppsøkt av politiet ved rundspørring. Politiets opptreden i denne situasjonen kan få betydning for vitnets tillit til rettsapparatet og vedkommendes vilje til å forklare seg.

Etter arbeidsgruppens syn er det viktig at politiet i sitt første møte ikke bare sikrer bevis og fakta som belyser saken, men også tar hensyn til vitnets behov for informasjon. Dette innebærer for eksempel at vitnet orienteres om at vedkommende kan bli kontaktet på et senere tidspunkt, for å gi forklaring eller gjøre nærmere rede for sitt kjennskap til saken. Etter gruppens syn vil tjenestemannen, uten at det innebærer vesentlig merarbeid, kunne dekke vitnets informasjonsbehov. Dette vil kunne medvirke til å øke motivasjonen til å bidra i nødvendig grad i den videre straffesaksbehandlingen.

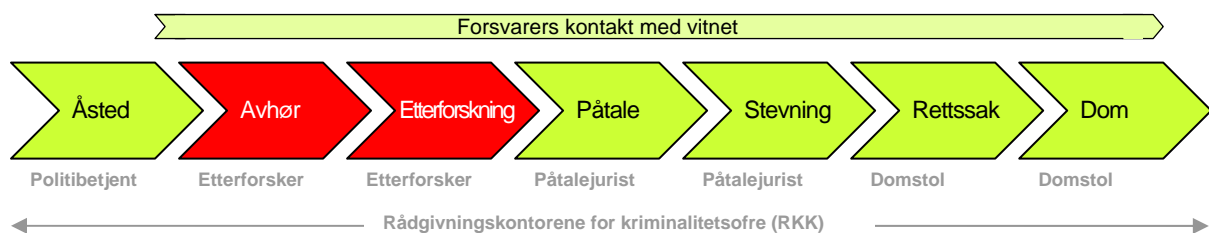
¹³ Tiltaket kan vurderes i sammenheng med forslaget om et landsdekkende, grønt nummer for å gi kvinner og barn utsatt for vold i nære relasjoner, og voldsutøvende menn, et felles sted å henvende seg for informasjon om egnet hjelpeinstans, jf. Justisdepartementets handlingsplan mot vold i nære relasjoner (2004-2007).

Arbeidsgruppen anbefaler følgende:

- Det bør utarbeides en rutinebeskrivelse (tiltakskort), det vil si en huskeliste for hvilken informasjon vitnet bør gis på åstedet, ved rundspørring, m.m. Det kan være opplysninger om den videre saksgang og at vitnet kan bli innkalt til formelt avhør hos politiet.

Det bør også gis tilbud om å ta kontakt med politiet eller annen relevant instans (for eksempel RKK), dersom vedkommende har spørsmål som hun/han ønsker å drøfte. Det bør fremgå at vitnet har fått slik informasjon.

6.2 Under etterforskning

Under etterforskning kan vitnet bli innkalt til avhør. Politiets oppgave i denne fasen er å innhente tilstrekkelig informasjonsgrunnlag for påtaleavgjørelse, herunder fremskaffe informasjon av betydning for blant annet skyldspørsmål og straffeutmåling.

Arbeidsgruppen mener det er viktig at det på alle stadier gis informasjon og klarlegges om det er behov for individuell oppfølging. Etter gruppens vurdering vil de fleste vitner ikke trenge særskilt oppfølging, men politiet bør i sin kontakt med vitnet likevel vurdere individuelle behov. Alle bør gis grunnleggende informasjon om blant annet hvilke ordninger som finnes for vitner i straffesaker, vitnerollen og saksgangen. Dette kan videre bidra til å redusere frykt for represalier og øke deres vilje til å bidra videre i straffesaksprosessen.

Arbeidsgruppen anbefaler også at politiet i større grad vurderer å legge forholdene til rette for vitner som opplever praktiske utfordringer ved gjennomføring av avhør, for eksempel gjennom økt bruk av fjernmøteteknologi. Dette kan også bidra til en mer effektiv saksbehandling.

Etter arbeidsgruppens syn vil ikke tiltakene medføre betydelig merarbeid for etterforsker. Gruppen mener flere av tiltakene kan gjennomføres ved å styrke og videreføre eksisterende praksis. En mulighet kan være å videreutvikle rutiner i politiets saksbehandlingsverktøy (BL).

Arbeidsgruppen anbefaler følgende:

- Det bør utarbeides rutiner i politiet slik at vitner ved avhør, muntlig gis grunnleggende og nøktern informasjon om videre saksgang, om rollen som vitne i saken, hvor vitnet kan henvende seg for ytterligere råd og informasjon. I tillegg bør vitnet få en informasjonsfolder tilrettelagt for vitner.

Lang saksbehandlingstid kan påvirke vitnets motivasjon til å bidra. Det bør derfor også

etableres rutiner slik at vitner får informasjon om forventet saksutvikling i tilfeller der det er nødvendig med lengre saksbehandlingstid.

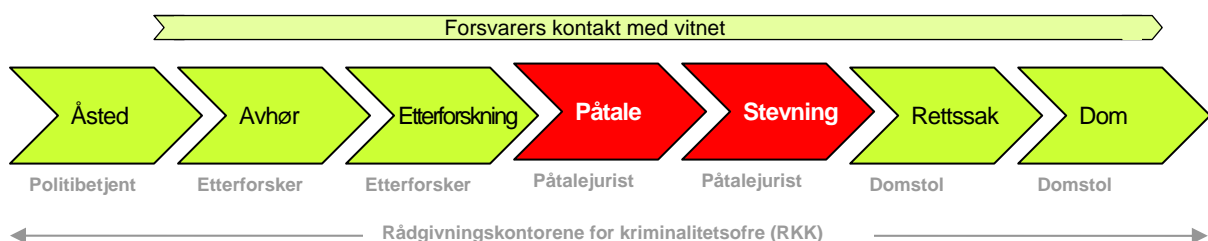
- Arbeidsgruppen mener politiet bør videreføre sitt arbeid med individuell oppfølging av vitner, der det er grunnlag for dette. Oppfølgingen kan eksempelvis være en fast politikontakt som kan gi råd og veiledning, samt bidra til å iverksette nødvendige praktiske og rettslige tiltak for å beskytte vitnet.

Arbeidsgruppens undersøkelser viser at noen vitnegrupper peker seg ut som aktuelle for slik vurdering. Dette kan gjelde unge, kvinner og eldre, samt enkelte med innvandrerbakgrunn. Det synes også å være en tendens til at vegring mot å gi vitneforklaring, øker med nærheten til dem som er direkte involvert i den straffbare handling. Vitner som selv er kriminelle, eller som på en eller annen måte har tilhørighet i kriminelle miljøer, utgjør også en utfordring.

Etter gruppens syn er det videre noen saker som i art og omfang kan gjøre at vitnene trenger nærmere oppfølging, for eksempel saker som gjelder vold, seksuelle overgrep, narkotikakriminalitet, annen grov kriminalitet eller organisert kriminalitet.

- I samsvar med den overordnede målsettingen om utvidet bruk av informasjons- og kommunikasjonsteknologi (IKT) i justissektoren, bør det tilrettelegges for økt bruk av tekniske hjelpemidler overfor vitner der dette vurderes som hensiktsmessig. Dette vil kunne gjelde for eksempel økt bruk av fjernmøteteknologi som videokonferanse og telefonavhør.
- Etterforskere og de som arbeider hos påtalemyndigheten, bør bevisstgjøres ytterligere om vitnebehandling, med vekt på vitners reaksjoner og behov. Dette bør trolig ses i sammenheng med videreutviklingen av kunnskapen om ofre og pårørendes reaksjoner og behov¹⁴.

6.3 Påtalestadiet

Når etterforskningen anses for avsluttet, sendes saken til påtalemyndigheten som fatter en påtaleavgjørelse.

Dersom beviskravet i straffesaken ikke er oppfylt, skal saken henlegges. I motsatt fall, kan saken avgjøres på ulike måter; det kan gis påtaleunndlatelse, utferdiges forelegg, eller saken kan bringes inn for retten ved siktelse eller tiltalebeslutning. Påtalemyndigheten kan beslutte at saken overføres til konfliktrådet.

¹⁴ Jf. tiltak i rapporten "Æ e itj fornærma, æ e forbanna", hvor det foreslås at aktor gjennomfører obligatorisk opplæring i vitnepsykologi og vitnebehandling.

Når saken skal behandles av domstolene, vil det ofte være nødvendig å føre vitner for å belyse saken best mulig. Vitnene innkalles til retten ved stevning. Stevningen sendes normalt med vanlig brev med mottakskvittering. Den angir saken og formålet med innkallingen samt domstolen, rettsstedet og møtetiden. Den gir også informasjon om reglene for vitnegodtgjørelse og om ansvaret ved å utebli. Det er ingen minimumsfrist for vitneinnkallinger, men vitnet skal om mulig få minst tre dagers varsel. Dersom postforkynning ikke fører frem, skal vitnet stevnes gjennom personlig forkynning.

Etter arbeidsgruppens syn vil god og brukerorientert informasjon til vitnet før et rettsoppmøte, kunne bidra til å øke motivasjonen til å bidra. Vitner bør også få tid til å områ seg så langt det er mulig, slik at deres arbeids- og privatliv kan tilrettelegges for gjennomføring av vitneplikten. Som tidligere nevnt viser undersøkelsene at noen vegrer seg for å møte av praktiske årsaker, gjerne fordi tidspunktet for hovedforhandling kolliderer med andre gjøremål.

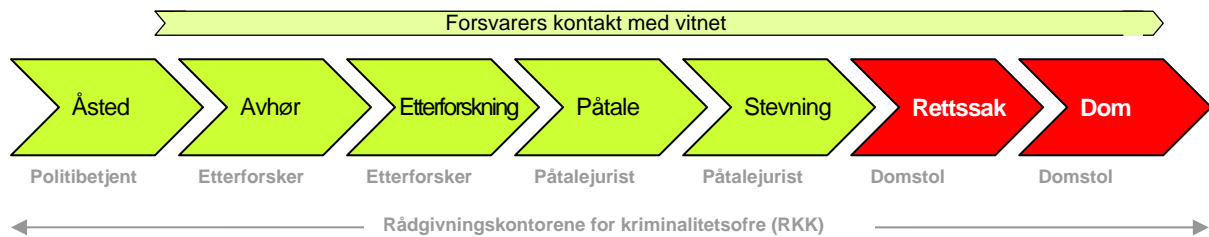
Arbeidsgruppen anbefaler følgende:

- Vitnestevningen bør inkludere brukerorientert¹⁵ informasjon om vitnerollen, samt tilby vitnet mulighet til å ta kontakt med politiet eller RKK, som kan rådggi. I tilknytning til stevningen bør det kort orienteres om gangen i hovedforhandlingen, og gis informasjon om hvilke støtteordninger som finnes for vitner før, under og etter en retts sak. Videre bør stevningen gjøre vitnet oppmerksom på at rettsmøtet i noen tilfeller kan ta lengre tid enn forventet, slik at vitnet er forberedt på at han/hun kan bli kalt inn på et senere tidspunkt enn det som fremkommer i stevningen. Til vitnestevningen bør det legges ved informasjon utarbeidet av den aktuelle domstol, blant annet informasjon om vitnestøtte, der denne ordningen er tatt i bruk.
- Det bør tilstrebes at vitner som hovedregel stevnes i god tid før hovedforhandling. Det er i dag ingen minstefrist for innkalling av vitner til rettsforhandlinger¹⁶, og arbeidsgruppen antar at kort innkallingsvarsel kan være en av flere faktorer som gjør at vitneplikten kan oppleves mer belastende enn nødvendig.
- Påtalemyndigheten bør vurdere bruk av fjernmøteteknologi ved avviklingen av rettsmøtene dersom dette kan løse en praktisk situasjon eller dempe vitnets frykt for å forklare seg i nærvær av den tiltalte.
- Stevnede vitner bør få en automatisk påminnelse per e-post eller sms kort tid før en berammet hovedforhandling begynner. Varslingen bør etter arbeidsgruppens syn kun være et supplement til den formelle stevningen.
- I straffesaker som ikke behandles av domstolen, bør vitnet underrettes om at saken har fått sin påtalemessige avgjørelse, og om hvor vitnet kan henvende seg dersom vitnemålet har ført til at vedkommende etter sakens avslutning opplever ubehag eller føler utrygghet. Det kan for eksempel utarbeides en brevmal som benyttes i slike tilfeller. Etter gruppens syn vil en slik underretning kunne bidra til å dekke vitnets informasjonsbehov.

¹⁵ Tiltaket støtter opp under forslag om mer leservennlige vitnestevninger, jf. rapporten ”Æ e itj fornærma, æ e forbanna”.

¹⁶ Straffeprosessloven § 110

6.4 Domstolsbehandlingen

Et vitne kan møte ytterligere ett ledd i straffesaksprosessen; domstolene. Vitnet får beskjed om å møte for retten etter innkalling ved stevning, hvor det er fastsatt tid og sted for rettsaken. Vitnets ansvar er å forklare seg om sin kunnskap om saken.

I sitt møte med vitner bør domstolen tilrettelegge forholdene slik at vitner kan utføre sin plikt med minst mulig belastning. Vitner skal behandles på en verdig måte av de profesjonelle aktørene, jf. domstoloven § 133; ”Rettsens formand vaaker over, at forhandlingen foregaar med orden og værdighet.”

Etter arbeidsgruppens syn vil vitners stilling kunne styrkes gjennom en del praktiske tiltak ved domstolene. Det understrekes at en del av tiltakene allerede er iverksatt ved flere av landets domstoler. Arbeidsgruppen ser det likevel som hensiktsmessig å fremme forslagene, for å kunne sikre helhetlig og god håndtering i hele landet.

Arbeidsgruppen anbefaler følgende:

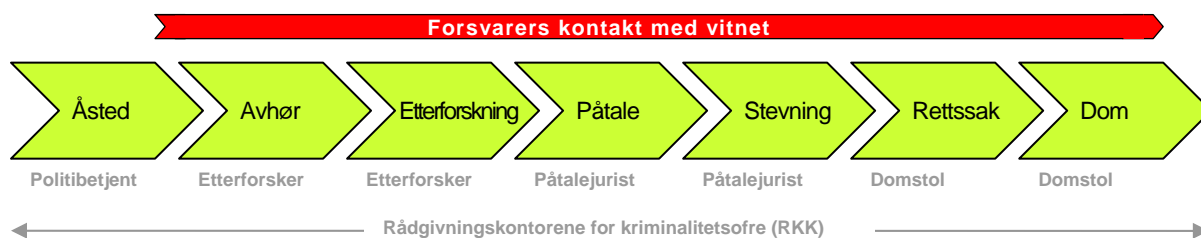
- Det bør i samtlige domstoler legges til rette for å kunne tilby individuelle tilpasninger til vitner med spesielle behov. Informasjon om spesielle behov kan meddeles domstolen på forhånd av vitnet selv, av politiet, advokaten eller av andre som har ansvar innen vitneoppfølging. Tilpasningen kan for eksempel gjelde teleslynge, adkomst for rulle- og gæstoler og lignende.
- Det bør i samtlige domstoler legges til rette for at vitner kan oppholde seg atskilt fra tiltalte og øvrige vitner på rettsstedet, i påvente av å avgi forklaring, eksempelvis ved at det tilbys separate venterom¹⁷. Dette gjelder særlig i alvorlige straffesaker.
- Det bør tilrettelegges for bruk av videokonferanse og annen fjernmøteteknologi for å lette situasjonen for vitner som bor langt fra domstolen, og for vitner som vil ha en ekstra stor belastning ved å møte i retten.
- Ordningen med vitnestøtte før, under og etter en retts sak bør gjennomføres i hele landet¹⁸.
- Vitner bør så raskt som mulig bli orientert dersom det oppstår større forsinkelser under hovedforhandlingen.

¹⁷ Tiltaket bør ses i sammenheng med forslaget i rapporten ”Æ e itj fornærma, æ e forbanna”, om at ofre og pårørende bør tilbys separate venterom i de saker hvor det bes om dette eller anses nødvendig.

¹⁸ Jf. tiltak i rapporten ”Æ e itj fornærma, æ e forbanna”, om å utvide vitnestøtte til flere domstoler.

- Vitnet bør gis relevant, nøktern og grunnleggende informasjon om vitnerollen og om gjennomføring av forklaring i rettsmøtet. Vitnet bør også gjøres oppmerksom på at vedkommende kan oppgi arbeidssted i stedet for bopel, jf. straffeprosessloven § 130 (2).
- Opplæring for dommere i vitnepsykologi bør omfatte vitnebehandling med vekt på vitners reaksjoner og behov. Opplæringen kan ses i sammenheng med videreutviklingen av kunnskapen om ofre og pårørendes reaksjoner og behov¹⁹.
- Det bør utarbeides en mal for informasjon, hvor den enkelte domstol kan supplere med relevante lokale opplysninger²⁰. Dette kan for eksempel gjelde domstolens adresse og telefonnummer, transportmuligheter, avstand til offentlig transport, parkeringsmuligheter, hvor man bør henvende seg ved oppmøte, hvordan man finner frem i domstolens lokaler, antrekk, mulighet til å få kjøpt mat og drikke, samt hvordan vitnet får dekket utgifter ved å møte. Informasjonen bør inneholde et tilbud om at vitnet kan ta kontakt med domstolen dersom det har spesielle behov, som teleslynge, atkomst for gå- eller rullestol med videre. I tillegg bør det informeres om eventuell mulighet for vitnestøtte. Arbeidsgruppen anbefaler at denne skriftlige informasjonen gjøres tilgjengelig for vitnestevnekontorene i politiet og legges ved når vitnestevningen sendes.

6.5 Forsvarere

Forsvarere kommer i kontakt med vitner på ulike trinn av straffeprosessen. Noen vitner er påtalemyndighetens vitner, mens andre er forsvarrets oppnevnte vitner som ikke nødvendigvis kommer i kontakt med politi eller påtalejurist før rettssaken.

Mens politi og påtalemyndighet under etterforskning og senere behandling av saken for domstolene, har en ubetinget objektivitetsplikt, og domstolen har en plikt til å sørge for sakens fulle opplysning, har forsvareren rett og plikt til å være subjektiv.

Forsvareren har som oppgave å passe på at siktede/tiltalte blir gjenstand for en upartisk og trygg etterforskning og senere domstolsbehandling. Dette gjelder uavhengig av siktedes/tiltaltes skyld. Forsvareren har ingen plikt til å sørge for sakens fulle opplysning, med mindre tiltalte er tjent med det. Forsvareren har således ingen rett eller plikt til å fremlegge bevis som taler mot den tiltalte, men har heller ikke rett til å fjerne/bortskaffe slike bevis.

Det er forsvarerens oppgave å søke å svekke vitneprov fra vitner som avgir forklaring som støtter opp om påtalemyndighetens syn, og dermed kan være bevis for tiltaltes skyld. Et vitne

¹⁹ Jf. tiltak i rapporten ”Æ e itj fornærma, æ e forbanna”, om at kunnskap om ofrenes reaksjoner og behov bør styrkes ved domstolene ved at opplæring i vitnepsykologi og vitnebehandling gjøres obligatorisk for dommere.

²⁰ Se også forslag i rapporten ”Æ e itj fornærma, æ e forbanna”, om at det utvikles rutiner for at ofre og pårørende mottar aktuell forhåndsinformasjon.

vil derfor kunne oppleve å bli utsatt for en kritisk, og kanskje også temmelig pågående, eksaminasjon fra forsvarerens side. Dommeren vil kunne stoppe eksaminasjonen dersom forsvareren går for langt og aggressivt til verks.

Forsvareren har under sitt arbeid med en straffesak rett til å henvende seg til alle som måtte ha opplysninger av betydning for saken, også til påtalemyndighetens/aktors vitner. Forsvareren må imidlertid utvise varsomhet, slik at henvendelsen ikke blir oppfattet som et forsøk på å påvirke et vitne til å avgi uriktig forklaring til gunst for forsvarerens klient (siktede/tiltalte), jf. blant annet straffeloven § 132 a om ”motarbeiding av rettsvesenet”. Å søke å påvirke et innstevnet vitne til ikke å møte frem i retten for å avgi forklaring, vil være straffbart, jf. § 132 a.

På grunn av forsvarerens særlige rolle i sitt møte med vitner, vil det etter arbeidsgruppens oppfatning ikke være aktuelt å foreslå lignende tiltak for advokatene, som for politiet og påtalemyndigheten. Innenfor arbeidsgruppens mandat vil det imidlertid være rom for å foreslå at advokatene oppfordres til å bidra med informasjonsformidling, samt en oppfordring til økt oppmerksomhet rundt etiske problemstillinger.

Arbeidsgruppen anbefaler følgende:

- Forsvarere bør gi sine vitner utførlig og tilstrekkelig informasjon om vitnerollen, herunder dele ut informasjonsfolder. Forsvarergruppen av 1977 og Advokatforeningen bør oppfordres til å ha en elektronisk lenke til informasjon som er spesielt tilrettelagt for vitner.
- Forsvarergruppen av 1977 og Advokatforeningens lovutvalg for strafferett og straffeprosess bør oppfordres til å sette på dagsorden etiske problemstillinger advokater møter i sin kontakt med vitner, herunder økt oppmerksomhet omkring måten vitner behandles på i rettsmøter av de profesjonelle aktørene.

7 Forslag til øvrige tiltak

7.1 Generell informasjon

Undersøkelsene og tilbakemeldingene viser at publikum har behov for informasjon i møte med rettsapparatet. Generelt forventer folk mer tilrettelagt informasjon og service fra offentlige instanser enn tidligere. Selv om flere aktører i dag gir informasjon, er det behov for bedre informasjonsformidling til vitner i alle ledd i strafferettspleien. Etter arbeidsgruppens syn er det nødvendig å sikre en helhetlig tilnærming slik at alle gis grunnleggende informasjon om hvilke ordninger som finnes for vitner i straffesaker, vitnerollen, aktørenes roller og forventet saksgang.

Unge peker seg ut som en særlig aktuell målgruppe for informasjonstiltak. Skolen kan her være en viktig bidragsyter, med tanke på å øke de unges forståelse for nødvendigheten av at de står frem med sine vitneobservasjoner.

Arbeidsgruppen anbefaler følgende:

- Det bør utarbeides kortfattet, flerspråklig, publikumsrettet informasjon til vitner. Utarbeidelsen bør skje i samarbeid med aktørene i straffesakskjeden og rådgivningskontorene for kriminalitetsofre.

Informasjonen kan blant annet inntas i:

- En informasjonsfolder.
- En samlet nettbasert temaside/portal. Det må vurderes nærmere hvilken instans som skal gis ansvaret for opprettelse og oppdatering av denne portalen.

Informasjonen bør etter arbeidsgruppens syn beskrive:

- Vitnerollen, herunder hva som skjer i behandlingen av en straffesak, informasjon om roller og ansvar, hva det innebærer å være vitne hos politi- og påtalemyndighet, forsvarere og i domstolen.
 - Lovbestemmelser som regulerer vitners ansvar, herunder vitneplikten som en samfunnsplikt og bærebjelke i rettsstaten.
 - Informasjon om refusjon av reiseutgifter og dokumentert tap av arbeidsinntekt m.v.
 - Vitnet bør gjøres oppmerksom på at rettsmøtet i noen tilfeller kan ta lengre tid enn forventet, slik at vitnet er forberedt på at vedkommende kan bli kalt inn på et senere tidspunkt enn det som fremkommer i stevningen.
 - Vitnets mulighet til å kontakte politiet eller andre som kan tilby vitner oppfølging, dersom vitnet opplever forhold underveis eller etter at dom har falt, som gjør at vedkommende trenger bistand eller råd.
- Særlige informasjonstiltak for unge:
 - Domstolene bør i samarbeid med undervisningsmyndighetene stimulere til flere skoleprosjekter som blant annet innebærer grunnleggende informasjon om rettssystemet og vitnerollen; herunder oppfordre til og tilrettelegge for besøk i domstolene.
 - Det bør utarbeides læremateriell på barne- og ungdomstrinnet om strafferettspleien, herunder vitnerollen.

7.2 Presentasjon av straffesaker i media

Tilbakemeldinger tyder på at enkeltsaker i media kan ha skapt inntrykk av at vitner har grunnlag for å frykte represalier ved å stå frem. Flere aktører fokuserer på brutalisering av samfunnet, økt terrorfrykt og økt profesjonell kriminalitet, og slike tema er ofte oppe i samfunnsdebatten. Dette kan føre til at mange blir skremt fra å stå frem som vitner.

Vitnets betydning i en straffesak bør være alminnelig kjent, og folk må minnes om og gis anledning til å forstå betydningen av at man stiller opp som vitner. I den anledning finner arbeidsgruppen at samfunnsplikten til å bidra, bør understrekes.

Arbeidsgruppen anbefaler følgende:

- Politi- og påtalemyndighet bør videreføre og videreutvikle en mediestrategi som legger vekt på saklig, nøktern omtale av straffesaker. Politi- og påtalemyndighet bør også understreke betydningen av at vitner står frem.

7.3 Forskning

Det foreligger lite forskningsbasert kunnskap som beskriver hvordan vitner opplever møtet med aktørene i straffesakskjeden, og hva som eventuelt kan gjøres for å styrke deres tillit til rettsapparatet. Etter arbeidsgruppens syn er det behov for økt kunnskap på dette området.

Undersøkelsene viser at selv om de fleste er positive til å vitne, opplever en andel av befolkningen sitt vitnemøte med politi og domstol som negativt. Om lag 14 prosent sier de vil kunne frykte represalier ved å stå frem som vitner, og ca. 14 prosent sier de vil grue seg og helst slippe belastningen med å møte som vitne i retten.

Det hevdes også at den generelle samfunnsutviklingen og endringer i kriminalitetsbildet kan påvirke vitners holdninger til å stå frem i straffesaker.

Arbeidsgruppen anbefaler følgende:

- Det bør gjennomføres en undersøkelse for å få kunnskap om vitners erfaringer og individuelle behov i møtet med aktørene i straffesakskjeden. Analysen kan danne grunnlag for å vurdere iverksettelse av fremtidige tiltak i oppfølging av vitner.

8 Administrative og økonomiske konsekvenser

Arbeidsgruppens forslag er konsentrert om praktiske, ikke-rettslige tiltak. Forslagene er basert på en helhetlig tilnærming i strafferettspleien, med hovedsak på bedre informasjon og individuell oppfølging.

Etter gruppens syn kan flere av forslagene gjennomføres uten omfattende, kostnadskrevende tiltak. Allerede i dag blir mange vitner ivaretatt på en god måte i straffesakskjeden. En styrking og supplering av eksisterende praksis og løsning, vil trolig gi en ønsket og god effekt.

Flere handlingsplaner og utredninger har behandlet områder med berøringspunkter til denne rapporten. Noen eksempler er anbefalinger i rapporten "Æ e itj fornærma, æ e forbanna", utredningen "Fornærmede i straffeprosessen – nytt perspektiv og nye rettigheter" og Justisdepartementets handlingsplan "Vold i nære relasjoner". Enkelte av tiltakene som foreslås i disse utredningene, faller sammen med forslagene i denne rapporten. På den annen side er flere av tiltakene som tidligere er fremmet, så spesifikt rettet mot fornærmede og pårørende i alvorlige straffesaker, at de ikke er aktuelle i forhold til de vitnegruppene som her står i fokus.

For å sikre en effektiv ressursutnyttelse og et helhetlig tilbud til kriminalitetsofre, pårørende, vitner med flere, kan det være hensiktsmessig å vurdere relevante forslag fra ulike rapporter i sammenheng.

Enkelte av arbeidsgruppens forslag vil kunne kreve økte ressurser, men en har valgt ikke å kostnadsberegne disse, da anbefalingene på flere områder kan ses i sammenheng med andre relevante planer og utredninger.

For øvrig legger arbeidsgruppen til grunn at i den grad tiltakene medfører økonomiske og administrative konsekvenser, kan flere vurderes som ledd i den ordinære budsjettprosessen.

9 Vedlegg: Sammendrag av befolkningsundersøkelse

Synovate MMI gjennomførte over telefon i perioden 6.- 9. desember 2005 en undersøkelse om folks holdninger og erfaringer med å melde fra om straffbare forhold som rammer andre, og til å bidra som vitne i rettssystemet. Det ble foretatt 1000 intervjuer i et representativt utvalg av befolkningen²¹.

MMIs sammendrag:

- Folks vilje til å melde fra dersom de blir vitne til kriminalitet, varierer med typen kriminalitet:
 - Viljen til å melde fra om tyveri/innbrudd er større enn viljen til å melde fra om vold, som igjen er større enn viljen til å melde fra om hærverk/skadeverk.
- Folks vilje til å bidra i rettsapparatet varierer med grad av involvering:
 - Ca. 70 prosent ville meldt fra om straffbare forhold de ble vitne til. Ca. 66 prosent ville helt sikkert stilt som vitne hos politiet. Ca. 60 prosent sier de helt sikkert ville ønske å stille opp som vitne i retten.
- Innsyn i og erfaring med rettsvesenet fra før øker folks vilje til å bidra i rettsapparatet:
 - Både egen erfaring og venners/bekjentes erfaring, øker viljen til å melde fra, til å vitne hos politiet og til å bidra som vitne i en rettssak.
- Respondentene sier at de selv er mer villige til å bidra som vitne i rettsapparatet enn det de tror "andre" er:
 - Den oppgitte viljen til selv å bidra, kan ha blitt noe påvirket av ønsket om å avgi sosialt aksepterte svar.
- De flestes umiddelbare reaksjon hvis de ble vitne til et *innbrudd* eller et *overfall*, ville være å melde fra til politiet (77 prosent for innbrudd, 83 prosent for overfall).
 - Men en del vil også være skeptiske og tenke at saken blir henlagt (23 prosent for innbrudd, 15 prosent for overfall).
 - Andre ville også gjerne slippe belastningen og/eller frykte represalier hvis de stilte som vitne (13-14 prosent uansett innbrudd eller overfall).
 - Svært få ville tenke at de ikke hadde tid, eller at det ikke angikk dem (2-4 prosent, uansett innbrudd eller overfall).
- 27 prosent i befolkningen har selv vært vitne til kriminalitet som rammet andre enn dem selv. 39 prosent kjenner noen som har vært vitne til kriminalitet.
- Rundt 60 prosent av dem som *faktisk* har vært vitne til kriminalitet, meldte forholdet til politiet.
 - I de fleste tilfellene er det snakk om bevitnelse av vold, men det er mest vanlig å melde fra selv om tyveri/innbrudd.
- 33 prosent av dem som har vært vitne til kriminalitet, sier de har stilt som vitne hos politiet. 14 prosent har stilt som vitne i retten.
- En positiv erfaring hos politiet øker sannsynligheten for å bidra i rettsapparatet ved en eventuell neste anledning.
 - 50 prosent sier de hadde en positiv erfaring hos politiet, betydelig flere enn de 17 prosentene som hadde en negativ erfaring.
 - Det er også flere med positiv enn negativ erfaring med det å stille som vitne i retten: 48 prosent positive og 16 prosent negative (betydelig forskjell).

²¹ Befolkningsundersøkelsen og spørreskjemaet som er benyttet, kan fås ved henvendelse til Justisdepartementet.